MO* paper 92

© Olivia Rutazibwa

De ontwikkelingssamenwerking voorbij?

door Marcus Leroy

MO* paper 92

MO*papers is een serie analyses die uitgegeven wordt door Wereldmediahuis vzw. Elke paper brengt fundamentele informatie over een tendens die de globaliserende wereld bepaalt. **MO*papers** worden toegankelijk en diepgaand uitgewerkt.

MO*papers worden niet in gedrukte vorm verspreid. Ze zijn gratis downloadbaar op www.mo.be. Bij het verschijnen van een nieuwe paper wordt een korte aankondiging gestuurd naar iedereen die zijn of haar e-mailadres bezorgt aan mopaper@mo.be (onderwerp: alert)

Marcus Leroy (°1946): Na studies in Gent en Montpellier en 4 jaar bij het landbouwonderzoeksinstituut van Burundi, bekleedde hij gedurende 35 jaar leidende posities in de Belgische ontwikkelingssamenwerking in Rwanda, Indonesië, Zaïre/Congo, zuidelijk Afrika, Vietnam, Cambodja en de Filipijnen, en bij de Permanente Vertegenwoordiging van België bij de VN in New York.

Redactieraad **MO*papers**: Saartje Boutsen (Vredeseilanden), Lieve De Meyer (eindredactie), Rudy De Meyer (11.11.11), Gie Goris (MO*), Brigitte Herremans (Broederlijk Delen), Nadia Molenaers (IOB Antwerpen), Marieke Poissonnier, (Oxfam-Wereldwinkels), Arne Schollaert (Oxfam-Wereldwinkels), Liesbet Vangeel (FOS-Socsol), Emiel Vervliet.

Informatie: mopaper@mo.be of MO*paper, Vlasfabriekstraat 11, 1060 Brussel
Suggesties: emiel.vervliet@telenet.be

Wereldmediahuis is ook uitgever van het printmagazine MO*, de mondiale nieuwssite www.MO.be, en van de nieuwsbrief eMO* (tweemaal per week). Verder organiseert de vzw MO* lezingen en mondiale cafés.

Overname van de teksten is toegestaan mits toestemming van auteur en uitgever.

MO* paper 92

Inleiding

Dinsdag 21 oktober 2014 was een belangrijke dag voor de Belgische ontwikkelingssamenwerking. In het Egmontpaleis in Brussel werd 'Vijftig jaar samenwerking tussen de Belgische ngo's en de Belgische overheid' gevierd. Presentaties, debatten, discussies, een toespraak van de pas aangetreden minister van Ontwikkelingssamenwerking en als afsluiting – hoe kan het anders? – een roezemoezige babbelreceptie.
Er waren beelden en verhalen uit het verleden. Dat hoort erbij, want de geschiedenis is natuurlijk belangrijk. Maar gelukkig was er hoofdzakelijk debat over de toekomst van onze ontwikkelingssamenwerking en – gelukkig – ook over de toekomst 'na de ontwikkelingssamenwerking', beyond aid, zoals dat zo mooi klinkt in het Engels.
Het is al vaker gezegd dat ontwikkelingshulp zijn tijd heeft gehad. Zoals een van de panelleden op 21 oktober het verwoordde: "De traditionele ontwikkelingssamenwerking heeft haar houdbaarheidsdatum overschreden; het is tijd voor een uitstap." Dat is het onderwerp van deze paper: de ontwikkelingssamenwerking voorbij, niet als een kant-en-klare blauwdruk, maar als een basis voor verder debat en diepere reflectie. We blikken terug op de oorsprong van de ontwikkelingshulp en beschrijven kort hoe fundamenteel de wereld van vandaag verschilt van die van toen. En we stellen vast dat de sector van de hulp maar weinig oog lijkt te hebben voor die veranderingen, waardoor hij zijn relevantie en legitimiteit verliest, mede omdat zijn visie op het concept 'ontwikkeling' niet realistisch is.
Daarna stellen we een alternatief voor: 'samenwerken' in plaats van 'ontwikkelen' als centraal begrip in het discours over onze relaties met 'de rest'. In die samenwerking kunnen alle burgers, alle instellingen, zowel van de overheid als in de privésector, een actief aandeel hebben. In die benadering wacht een fundamenteel nieuwe rol voor zowel de overheid als de ngo's.
Het hoeft wellicht niet gezegd, maar misschien is het beter om het toch uitdrukkelijk te vermelden: onze kritiek en ons voorstel gelden voor hulp die wil bijdragen aan ontwikkeling, niet voor de noodhulp en de humanitaire hulp.

MO* paper 92

BESCHAVEN OF ONTWIKKELEN?

Wie jonger is dan vijftig jaar, ziet het misschien niet meteen, maar onze ontwikkelingshulp is – evenzeer als de meer eufemistische omschrijving ontwikkelingssamenwerking – een erfenis uit de koloniale tijd, uit de tijd toen het Noorden bezat en wist – of althans die indruk had – en het Zuiden zowel middelen als kennis ontbeerde. En dus, luidde de redenering, moeten we helpen; we moeten helpen met kennis en middelen om het Zuiden te ontwikkelen. In die betekenis kwam de term 'ontwikkelen' in zwang als overgankelijk werkwoord in de jaren vijftig van de vorige eeuw. En tegelijk werd de illusie gecreëerd dat de interventies van het Westen niet politiek maar louter technisch en ook ideologisch neutraal waren. Dat waren en zijn ze natuurlijk niet, evenmin als de kolonisatie van vóór Wereldoorlog II dat was, toen de term 'beschaven' werd gebruikt. Beschaven vinden we nu een verfoeilijk woord. En toch is het verschil met ontwikkelen maar heel subtiel. Bijdragen aan maatschappelijke ontwikkeling is net zomin 'technisch' als 'beschaven'. Beide hebben het doel onze ideologie, onze religie en ons samenlevingsmodel over te dragen. Of op te dringen?

VERANDERD EN VERANDEREND

Dat was toen. Vandaag leven we in een fundamenteel andere wereld, een wereld die niet alleen anders is, maar een wereld die ook sneller verandert dan ooit tevoren. Verandering is vandaag de enige constante. Tenminste, zo lijkt het en – even terzijde – meer en meer mensen blijken daar moeite mee te hebben.
In dat 'anders zijn' van de wereld kunnen we twee hoofdelementen onderscheiden. (a) De belangrijkste uitdagingen van vandaag zijn universele uitdagingen. We leven echt in een globale wereld: de hele planeet wordt geconfronteerd met dezelfde problemen, dwingende en dringende problemen, die meestal ook alleen op wereldschaal aangepakt kunnen worden. En (b) de oude Noord-Zuidopdeling heeft elke betekenis verloren. *The Global South* waarover de Engelse en Amerikaanse literatuur het zo graag heeft, bestaat eenvoudig niet.

UNIVERSELE UITDAGINGEN

Met betrekking tot het eerste punt, kunnen we stellen dat de universele agenda zowat alle sectoren overspant. Laten we even kort de belangrijkste punten ervan bekijken:

- Klimaat en milieu: opwarming, vervuiling, afnemende biodiversiteit, watertekorten, enzovoort. Het zijn universele uitdagingen, en ze confronteren ons bovendien met de vraag hoe legitiem ontwikkeling nog is als doelstelling, vooral als we er het adjectief 'duurzaam' aan toevoegen. 'Duurzame ontwikkeling', een oxymoron?
- Vrede en veiligheid: fragiele staten en politieke brandhaarden bedreigen niet alleen de omliggende regio's, maar via vluchtelingenstromen en internationale spanningen verontrusten ze de hele wereld.
- Economie en samenleving: de nog altijd niet helemaal opgeloste financiële crisis, stagnerende of traag groeiende economieën, vergrijzing, illegale geldstromen, grensoverschrijdende fiscaliteit, toenemende binnenlandse ongelijkheid, digitalisering en robotisering en de impact daarvan op de werkgelegenheid.
- Godsdienst en samenleving: spanningen tussen religies of stromingen binnen religies en tussen de islam en de verworvenheden van de Verlichting, gelijkheid tussen man en vrouw.
- Demografie: (te) snelle bevolkingsgroei, vooral in Afrika, en migratiestromen.
- Gezondheid en welzijn: vergrijzing, ondervoeding, deficiënte voeding en zwaarlijvigheid, besmettelijke ziekten (ebola!), niet-besmettelijke aandoeningen (hart- en vaatziekten, diabetes, slachtoffers van ongevallen, ...)

Deze lijst is niet exhaustief, maar ze toont wel duidelijk aan dat het om een universele agenda gaat. Deze punten zijn niet langer een zaak van het Noorden of van het Zuiden. We hebben er allemaal mee af te rekenen.

NOORD-ZUIDOPDELING GELDT NIET LANGER

Ook op de schaal van individuele landen is de situatie fundamenteel veranderd. De opdeling tussen ontwikkelde en onderontwikkelde landen houdt zoals gezegd geen steek meer. In elk land vinden we nu een talrijke 'elite', zowel in politieke en economische zin als qua opleiding. We kunnen zonder overdrijven stellen dat alle landen op een handvol uitzonderingen na nu beschikken over de kennis om een behoorlijk beleid te voeren. Als ze geen behoorlijk beleid voeren, is dat geen probleem van capaciteit maar van gebrek aan politieke wil.
Ook ontbreekt het hen nauwelijks aan middelen. Alweer op enkele uitzonderingen na kunnen alle landen, of althans hun elites, beschikken over aanzienlijke eigen middelen. En daarnaast zijn er de internationale handels-, investerings- en andere geldstromen en ook de stromen aan informatie, kennis en knowhow, … en ook wapens stromen in alsmaar toenemende volumes van en naar alle landen. Zowat alle landen – of beter de elites die er aan de macht zijn – kunnen nu het beleid voeren dat ze zelf willen. En dat doen ze ook meer en meer. Anders dan vijftig jaar geleden geldt het Westen daarbij steeds minder als model en normgever.

HOE REAGEERT DE HULPSECTOR?

De hulpsector of de *aid industry* is het geheel van westerse (officiële en particuliere) instellingen die van hulp aan de zogenaamde ontwikkelingslanden hun beroep hebben gemaakt. Het is teleurstellend dat deze sector zo weinig of geen oog heeft voor die veranderende internationale context.
Het volume van de officiële ontwikkelingshulp (*Official Development Assistance* of ODA) is en blijft zijn eerste zorg. In het Comité voor Ontwikkelingssamenwerking (*Development Assistance Committee* of DAC) van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) in Parijs verspilt een legertje experts en diplomaten zijn tijd aan de discussie over de juiste definitie van ODA, hoewel de vraag naar de ontwikkelingsrelevantie van het concept zelf nooit beantwoord is. En als een regering haar hulpbudget laat dalen, slaat de *aid industry* meteen alarm met de bewering dat dit wereldwijd zal leiden tot meer armoede, hoewel er geen enkel kwantificeerbaar causaal verband is aangetoond tussen de hulpvolumes en het effect op armoede.
De hulpsector is vooral bezig met zichzelf. Misschien omdat hij beseft dat hij niet in staat is om zijn impact aan te tonen, is hij druk aan het sleutelen aan de inputzijde van de hulp. De sector zegt dat hij wil toezien op de prijs-/kwaliteitverhouding van de hulp en het aantal partnerlanden en sectoren waarin hij actief is, wil beperken. Hij voert administratieve hervormingen, herstructureringen en naamsveranderingen door. En in ons land wil de hulpsector de activiteiten van verschillende Belgische actoren in één partnerland samenbrengen in geïntegreerde landenprogramma's. 'De hulp doeltreffender maken', wordt dat genoemd. Het zijn allemaal erfenissen van de Verklaring van Parijs uit 2005 over de zogenaamde doeltreffendheid van de hulp. Is het de *aid industry* dan ontgaan dat de uitvoering van de agenda van Parijs geen enkel aantoonbaar effect heeft op de echte doeltreffendheid van de hulp, dat wil zeggen op de mate waarin de hulp effectief bijdraagt aan ontwikkeling?

EN DE VERLIEZER IS…

De kwalijke gevolgen van deze *business-as-usual*-houding wor-

den steeds beter zichtbaar. In de eerste plaats zien we hoe onze traditionele ontwikkelingssamenwerking haar relevantie verliest. Ze is hooguit zijdelings bezig met de universele agenda die we hierboven hebben beschreven, hoewel die nu net de essentie vormt. En op het niveau van de individuele partnerlanden heeft ze minder en minder invloed en betekenis in vergelijking met de financiële, politieke en intellectuele middelen waarover de elites aan de macht nu kunnen beschikken. Het gebruiken van hulp, of het achterhouden ervan, als hefboom om politieke druk uit te oefenen, is veel minder belangrijk geworden. Onze hulp speelt zich immers af in de marge van wat er echt toe doet. Sleutelen aan de inputzijde zal daar geen verandering in brengen. We beseffen wellicht onvoldoende hoe funest dit wel is, niet zozeer voor de impact van onze hulp zelf, maar vooral omdat dit de invloed van ons land en van Europa in de wereld verder doet slinken.

Tegelijk, en mede als oorzaak daarvan, verliest de traditionele ontwikkelingssamenwerking bij ons haar legitimiteit. Bij de burger, bij wie ontwikkelingshulp hoofdzakelijk in de caritatieve sfeer is blijven steken, heerst hulpmoeheid. Opkomende landen worden nu veeleer als een bedreiging dan als een partner gezien. Daardoor wordt ontwikkelingshulp steeds meer de zaak van een kleine en slinkende groep mensen in officiële instellingen en ngo's die hoofdzakelijk leven van overheidssubsidies. Vanuit zijn afzonderlijke maatschappelijke koker heeft die groep onze relaties met de zogenaamde ontwikkelingslanden als het ware gemonopoliseerd. Bovendien wordt de impact van de hulp geëvalueerd binnen die koker, aan de hand van normen die de groep zelf stelt. Zoiets kun je moeilijk een volwaardige evaluatie noemen, want de 'macrovraag' – hoe verhoudt de impact van de hulp zich tot die van andere instrumenten van onze externe relaties? – wordt nooit gesteld. Het pleidooi voor meer hulp klinkt daardoor steeds meer als een pleidooi pro domo. Want wie buiten die kleine kring ligt ervan wakker dat de hulpbudgetten slinken?

Voor we verder gaan, moeten we even een eventueel misverstand uit de weg ruimen. We beweren hier niet dat ontwikkelingshulp compleet nutteloos is of helemaal niet bijdraagt aan ontwikkeling. Natuurlijk niet. Zo'n bewering zou ook nergens op steunen. Uit wetenschappelijk onderzoek naar de effectiviteit van hulp blijkt dat we nauwelijks iets meer kunnen zeggen dan dit: soms helpt hulp en soms helpt ze niet, maar we kunnen daar geen wetmatigheden aan vastknopen die ons toelaten om vooraf te zeggen of de hulp al dan niet zal helpen . Dat er positieve resultaten zijn, wordt dus niet betwist. Het zou er nog maar aan ontbreken dat al dat geld en al die deskundigheid nergens toe gediend zouden hebben! Dat is dan ook niet het punt dat we hier willen maken.

WAT IS ONTWIKKELING?

Hoe komt het dat de *aid industry* zo weinig oog heeft voor de veranderde context? Hoe moeten we die behoudende attitude verklaren? Allerlei oorzaken komen voor de geest: eigenbelang, mentale inertie, de natuurlijke neiging van elke instelling om eeuwig te blijven bestaan. Maar zijn twee factoren die specifiek zijn voor de ontwikkelingshulp, spelen vast de hoofdrol: (a) de *aid industry* overschat het positieve effect van helpen en miskent de negatieve kanten ervan en (b) ze heeft een foute kijk op het concept ontwikkeling.

Laten we beide factoren even van nabij bekijken. Ontwikkelingssamenwerking is – nog altijd – gesteund op de enigszins aanmatigende houding dat 'zij' het niet kunnen zonder onze hulp en dat helpen dus onze morele plicht is. Daardoor komen de meeste hulpstromen tot stand op initiatief van de schenker en niet op vraag van de ontvanger. Dit gaat lijnrecht in tegen de opvatting dat het beter is om mensen, zodra het maar enigszins kan, op eigen kracht hun eigen weg te laten vinden en hun doelen te laten bereiken – al is het met struikelen en

opstaan. Want hulp draagt zelden bij aan zelfverwerkelijking. Integendeel, hulp leidt tot hulpafhankelijkheid en ondergraaft het gevoel van eigenwaarde, ook omdat de donor het vanzelfsprekend vindt dat hij inspraak krijgt in wat er met zijn geld gebeurt. De donor dringt zijn maatschappelijk, economisch en politiek model op, ook al is dat niet noodzakelijk compatibel met de lokale samenleving.

Maar donoren negeren helaas meestal de kwalijke kanten van helpen en dit gaat gepaard met een mechanistische visie op het concept ontwikkeling. Dat brengt ons bij de tweede factor. Het wordt zelden uitdrukkelijk verwoord, maar in de praktijk zien de meeste donoren 'ontwikkeling' als iets wat wij in het Westen hebben en aan 'de rest' (moeten) doorgeven. Voor de hulpsector is ontwikkeling een soort grondstof of *commodity*, een product dat toegeleverd wordt in een reeks afzonderlijke interventies die gepland en gemonitord kunnen worden en waarvan we de effectiviteit en de impact (moeten) kunnen meten.

Deze opvatting botst met de werkelijkheid. Ontwikkeling is geen vast doel; het is een eindeloos pad waarop we allemaal – ook wij, ook het Westen – onderweg zijn. Het is ook een pad van *Alice in Wonderland*, want wat eerst vooruitgang lijkt, blijkt later vaak een stap achteruit te zijn geweest. En omgekeerd. Bovendien betekent ontwikkeling iets anders voor elke samenleving, voor elk individu. Geen begrip is zo 'lokaal' als ontwikkeling. De ontwikkelingshulp sluit de ogen voor die werkelijkheid en overschat schromelijk de 'maakbaarheid' van samenlevingen en de mogelijkheid om maatschappelijke, economische en politieke verandering in de door ons gewenste richting te sturen. Het volstaat dagelijks het wereldnieuws te volgen om te zien hoe complex, volatiel en onvoorspelbaar samenlevingen zijn, hoe kronkelend ze evolueren en hoe doelgerichte interventies daar weinig of geen vat op hebben.

We kunnen het niet ontkennen: ontwikkeling is uiteindelijk niet zo'n dienstig begrip.

SAMENWERKEN IS DE BOODSCHAP

Wat dan wel? Dat is de vraag die als vanzelf rijst na zoveel kritische bedenkingen. Wat kunnen we dan wel doen als we de ontwikkelingssamenwerking achter ons willen laten, maar niettemin onze betrokkenheid bij 'de rest', bij de niet-westerse wereld, willen omzetten in effectief beleid? Voor we proberen een antwoord te geven, nog even een waarschuwing: wat volgt is geen blauwdruk voor een nieuw beleid, laat staan een definitief plan. Het is veeleer een reeks van ideeën en suggesties die hopelijk als basis kunnen dienen voor een debat over 'de ontwikkelingssamenwerking voorbij', een debat dat uiteindelijk kan leiden naar een heel nieuw discours.

Het mag radicaal klinken of een naïeve utopie lijken, maar de eerste stap zou erin moeten bestaan dat we in ons denken over 'de rest' het concept 'ontwikkeling' opzij schuiven. We moeten dat concept achterwege laten en vervangen door een nieuw centraal concept. Het centrale woord in ons nieuwe discours zou 'samenwerken' kunnen worden. Zo'n discours zal handelen over samen werken aan de universele agenda die we hierboven hebben vermeld, over samen op weg zijn naar goed wereldburgerschap, over gedeelde verantwoordelijkheid, over participatieve en inclusieve processen in de praktijk omzetten, over samen rechten en normen formuleren en proberen door te drukken, over leren van elkaar, over leren omgaan met andere culturen, over veranderingsprocessen ontdekken en die proberen te versterken, over samen ondernemen, over investeren in gezamenlijke oplossingen.

Op het eerste gezicht kan dit vaag en abstract lijken, maar op basis van dit nieuwe discours zal dit in de praktijk het concrete werk zijn van een eindeloze diversiteit aan actoren. We verlaten de Noord-Zuiddonorlogica en stappen over op de actorlogi-

ca van gelijkwaardige partners. Alle burgers, organisaties, instellingen en bedrijven zijn potentiële partners in dit proces. Zij nemen initiatieven en voeren die uit onder hun eigen gezamenlijke verantwoordelijkheid.
Dit is helemaal niet nieuw en radicaal. Heel wat ngo's, vzw's, instellingen en bedrijven zijn al jaren in die richting aan het werk. We noemen hier geen concrete voorbeelden om de indruk van vooringenomenheid te vermijden, maar wie rondkijkt ziet het overal gebeuren, met name in de gezondheidssector, bij sociale organisaties en in de ontwikkeling van ondernemerschap.
De oude slogan 'laat duizend bloemen bloeien" krijgt een nieuwe betekenis: we gaan naar een meerlagige, veelvormige samenwerking, met grote en kleine actoren, van grote instellingen tot kleine individuen, door middel van grote en kleine activiteiten, alle partners in hun eigen veld en met hun specifieke benadering.

SAMENWERKEN VOOR IEDEREEN EN OVERAL

Als we op die manier gaan samenwerken, is eigenaarschap of ownership niet langer het ijdele woord dat probeert de ongelijkheid te verdoezelen die intrinsiek aanwezig is in elke donor-ontvangerrelatie. In een discours dat gaat over 'de samenwerking bevorderen' in plaats van 'ontwikkeling stimuleren', komen activiteiten immers alleen maar tot stand als er beiderzijds effectief belangstelling bestaat, en niet – zoals in de traditionele ontwikkelingshulp – omdat er geld ter beschikking wordt gesteld. Daardoor zullen initiatieven haast vanzelf aangepast zijn aan de lokale situatie. Als een initiatief mislukt of als een van de partijen er geen belang meer in ziet, verdwijnt het immers automatisch.
Het bezwaar dat zulke samenwerking alleen maar kan werken in middeninkomenslanden is daarom onterecht. Als we daarvoor de geschikte bodem creëren, kunnen en zullen in elk land, ongeacht het inkomensniveau en de bestuurlijke prestaties, samenwerkingsverbanden tot stand komen tussen partners die daar wederzijds belangstelling voor hebben en er belang in zien. De 'duizend bloemen' zijn er voor alle mogelijke actoren, van leger en politie over lokale besturen, ziekenhuizen, onderwijsinstellingen, organisaties van het maatschappelijk middenveld, tot privébedrijven en financiële instellingen allerhande. Welke actoren actief zijn in welke landen, zal afhangen van de lokale situatie. Het volume van de initiatieven die tot stand komen, zal hoe dan ook sterk verschillen van land tot land. Historische banden, kennis en ervaring zullen daarbij vast een rol spelen. Het lijkt evenwel waarschijnlijk dat de geografie van onze bilaterale relaties met 'de rest' sterk zal verschillen van de huidige.
Deze redenering geldt ook voor de zogenaamde fragiele staten. Ook daar moeten we weg van de illusie dat een donor ontwikkeling kan brengen of een op zijn eigen normen gesteunde samenleving kan (her)opbouwen. Ook hier volstaat het de internationale gebeurtenissen te volgen om te zien dat de massale budgetten die donoren ter beschikking stellen van fragiele staten – en die ze bij gebrek aan betrouwbare partners maar met veel moeite uitgegeven krijgen – op termijn weinig of geen positieve impact hebben. Ook in fragiele staten moeten we dus weg van modellen en normen die van bovenaf zijn opgelegd. Alleen bescheidenheid is op zijn plaats. Van daaruit moet samenwerking worden gefaciliteerd tussen partners die hun wederzijds belang zien, elkaars maatschappelijke achtergrond respecteren en inpikken op potentiële veranderingsprocessen.
Dit alles hoeft niet te leiden tot een compleet relativeren, laat staan verloochenen, van wat het Westen te bieden heeft. Op terreinen als de organisatie van de overheid, maatschappelijk overleg, sociale zekerheid en organisatie van de markteconomie heeft het Westen wel degelijk kennis en ervaring die anderen kunnen gebruiken. Het komt erop aan die niet als norm op te leggen of met financiële middelen op te dringen.

EIGEN BELANG

De huidige ontwikkelingssamenwerking is een relatie tussen ongelijke partners: aan de ene kant staat de schenker die ervan overtuigd is dat hij moet helpen, omdat hij meent meer te hebben en/of te weten. Aan de andere kant staat de ontvanger die dit lijdzaam of met graagte ondergaat. De essentie van het nieuwe discours bestaat erin dat samenwerkingsinitiatieven altijd win-wininitiatieven zijn, dat wil zeggen initiatieven met wederzijds belang. Dat wederzijds belang kan van allerlei soort

of orde zijn: persoonlijk, wetenschappelijk, sociaal, vriendschappelijk, enzovoort, of – inderdaad – financieel. We hoeven immers niet vies te zijn van zakelijke belangen als die maar ethisch correct zijn.
In zo'n relatie kunnen samenwerkingsverbanden tot stand komen die niet – zoals nu – verdwijnen als de hulpgeldstroom opdroogt. En dit is onbetwistbaar ook in ons eigen belang. Aanwezig blijven en meetellen in de wereld, is goed voor het Westen en goed voor ons land. Wederzijds eigenbelang leidt ons ook automatisch naar de universele agenda uit het begin van dit betoog: iedereen, elke mens, elk land heeft er belang bij dat we die agenda samen aanpakken.

Een discours over onze relaties met 'de rest' waarin 'samenwerken' het centrale concept is, zal ook de basis leggen voor een herwonnen maatschappelijke en politieke legitimiteit. Dat zal de maatschappelijke koker doorbreken waarin de ontwikkelingssamenwerking vandaag zit. Internationale samenwerking zal op zijn minst potentieel een zaak worden van alle burgers, alle instellingen, alle bedrijven, … En dus ook van alle ideologisch-politieke strekkingen en belangengroepen. Net zoals dat het geval is voor onze relaties met bijvoorbeeld Nederland of Canada, worden onze relaties met 'de rest' een afspiegeling van onze eigen samenleving en niet meer het quasimonopolie van de *aid industry*.

TERUG NAAR DE ECHTE ROL

Het discours waarin 'samenwerken' het ordewoord is, luidt grondige veranderingen in voor de twee belangrijkste spelers van de hulpsector, de overheid en de gesubsidieerde ngo's. Ze zullen zich allebei een andere rol en betekenis moeten aanmeten.

EEN ECHTE OVERHEIDSTAAK

Beginnen we bij overheid. In het geheel van onze relaties met 'de rest' is de bilaterale ontwikkelingssamenwerking, direct en indirect via derden, het veld dat momenteel veruit de meeste inspanningen opslorpt, zowel in termen van mensen als van middelen. Dat zal wellicht zo blijven, maar met het nieuwe discours zullen de taken van de overheid radicaal veranderen. De hulpsector of *aid industry*, het geheel van instellingen die van ontwikkelingssamenwerking hun stiel hebben gemaakt, zal verdwijnen. De overheid zal niet langer hulpprogramma's hebben die ze zelf, al dan niet via haar uitvoerende instanties, uitvoert. Die instanties moeten gaandeweg verdwijnen. Wat de overheid wel moet doen, is internationale samenwerkingsinitiatieven aanmoedigen, faciliteren en begeleiden. Dat moet ze doen door proactief informatie te verzamelen en te verspreiden onder potentiële actoren en door contacten tussen partners tot stand te brengen en te faciliteren. Mutatis mutandis – want de doelstelling is helemaal niet dezelfde – lijkt dit op wat onze handelsvertegenwoordigingen momenteel doen. Dat is niet niets. Dat is een cruciale taak. En het is een echte overheidstaak, want het gaat om het creëren van gunstige omgevingsfactoren die initiatieven van 'de burger' kunnen laten gedijen. Het initiatief ligt bij de burgers en vanzelfsprekend mag of kan de overheid geen geografische of sectorale beperkingen opleggen aan actoren die stappen willen ondernemen. Zal de overheid dan niet meer financieren? Verdwijnt alle hulp? Zeer waarschijnlijk niet; we kunnen immers onmogelijk de ogen sluiten voor het feit dat actoren uit armere landen vaak over minder middelen beschikken dan onze eigen actoren. Maar de logica van het nieuwe discours verplicht ons wel om zuinig om te springen met hulp. In de toekomst is de standaardoptie dat actoren werken met hun eigen middelen of de middelen die ze zelf bij elkaar brengen. Alleen als uit grondig onderzoek blijkt dat externe financiering een positief effect heeft en mits garanties voor elementaire billijkheid en respect voor ethische normen, zal het overheidsbudget bijspringen. Het lijkt waarschijnlijk dat dit vooral in de sociale sectoren het geval zal zijn. Wat echter definitief verdwijnt, is de huidige aberratie waarin de overheid zichzelf een bestedingsdoel stelt

waardoor geld uitgeven de hoofddoelstelling wordt.
Het is evident dat dit alles een grondige hertekening vergt van 'het instrument'. Het 'nieuwe DGD' en onze diplomatieke posten zullen zowel qua bemanning als qua middelen toegerust moeten worden voor deze nieuwe taken. We kunnen gemakkelijk veronderstellen dat dit een vermindering van het personeelsbestand met zich mee kan brengen.

NGO'S MOETEN TERUG NAAR DE OORSPRONG

De veranderingen die de ngo's te wachten staan in het nieuwe discours, zijn al even fundamenteel. De laatste decennia zijn veel van de grote ngo's de facto een onderdeel van de *aid industry* geworden. Overheidssubsidies zijn een belangrijk deel van hun budget, vaak zelfs het hoofdbestanddeel. En, net zoals bij de overheidsagentschappen bestaan hun activiteiten vooral in het uitvoeren van projecten . Daardoor zijn ze veeleer verantwoording verschuldigd aan de donoren dan aan de mensen die ze willen steunen in de strijd tegen ongelijkheid, armoede, klimaatwijziging en andere uitdagingen op de universele agenda. Dhananjayan Sriskandarajah, directeur van CIVICUS wist dit onlangs treffend te verwoorden .Veel ngo's kun je amper nog een emanatie van de civiele samenleving noemen, zegt hij. Ze zijn een deel van de bureaucratie geworden. Ze zijn bezig met de voorbereiding en uitvoering van hun programma's en projecten en met rapporten maken voor hun financiers. Ze zijn niet langer '*drivers for change*'. "*Saving the world has become big business*", zo stelt Dhananjayan Sriskandarajah vast.
In het nieuwe discours moeten de ngo's terug naar hun oorsprong: mobilisatie en activering van de civiele samenleving, zowel in ons land als samen met hun partners in andere landen. Ngo's moeten opnieuw, elk in hun eigen veld, actoren van maatschappelijke verandering worden. De dialoog met de overheid zal niet langer handelen over subsidies, meerjarenprogramma's en verslaggeving, maar over onze bijdrage in de aanpak van de grote, universele uitdagingen, over engagement en solidariteit ten aanzien van 'de rest', over het mobiliseren van actoren in de 'samenwerking' nieuwe stijl en over elementaire billijkheid en het handhaven van ethische normen daarbij.
De ngo's zullen meer en luider van zich moeten laten horen, niet om te jammeren dat het budget voor ontwikkelingshulp daalt of om te zeuren dat ze een kleiner deel van die koek krijgen, maar om onze eigen samenleving en onze overheid te helpen op het pad naar goed wereldburgerschap. Ngo's hebben een vitale taak!

AAN DE SLAG!

De tijd is er rijp voor. En de laatste jaren zijn al belangrijke stappen gezet, getuige het werk van 11.11.11, getuige de rol die MO* speelt. Ook op het terrein is verandering te zien: kleine ngo's en vzw's zijn meer en meer bezig met 'samenwerkingsontwikkeling' in plaats van 'ontwikkelingssamenwerking'. Er beweegt iets in de civiele samenleving, dat is duidelijk. Dat bleek ook op de bijeenkomst van 21 oktober 2014.
Bij de overheid zien we helaas veel minder beweging. Voor een kleine donor als België is het ook niet gemakkelijk om het roer radicaal om te gooien, als de politieke wil daarvoor al aanwezig zou zijn. De internationale context is immers aartsconservatief. De officiële ontwikkelingshulp (ODA) is nog altijd het centrale begrip in de relaties van het Westen met 'de rest'. En het discours spitst zich nog altijd toe op wat men, onterecht, hulpdoeltreffendheid is gaan noemen.
De verandering zal dus van onderuit moeten komen, van de civiele samenleving, van de bedrijfswereld, van academici, van ons allemaal. Aan de slag dus!

PS. Mijn oprechte dank aan Jean Bossuyt voor zijn zeer gewaardeerde commentaar op eerdere versies van deze paper.

LITERATUUR

1 Zie bijvoorbeeld de samenvatting in: Rajan, R., en A. Subramanian. 2011. 'Aid, Dutch Disease, and Manufacturing Growth.' Journal of Development Economics 94 (1): 106–118. Zie ook de analyse in: M.G. Quibria (2014) Aid effectiveness: research, policy and unresolved issues, Development Studies Research: An Open Access Journal, 1:1, 75-87

2 Zie de analyse in 'De Tijd', zaterdag 18 oktober 2014.

3 CIVICUS: World Alliance for Citizen Participation.

4 Dhananjayan Sriskandarajah 'NGOs losing the war against poverty and climate change, says Civicus head' Guardian Professional, maandag 11 augustus 2014.

MO* paper 92

REEDS VERSCHENEN MO*PAPERS

2015

- jan 2015: De ontwikkelingssamenwerking voorbij? *(Marcus Leroy)*

2014

- december 2014: Wet breekt nood, Toekomst voor rondtrekkende veehouders in Afrika? *(Koen Van Troos)*
- november 2014: #LuxLeaks *(Kristof Clerix / ICIJ)*
- oktober 2014: Nog steeds gelukkig getrouwd? Een gouden bruiloft in de ontwikkelingssamenwerking *(Gijs Justaert)*
- juli 2014: Wordt de geopolitieke kaart van het Midden-Oosten hertekend? *(David Criekemans)*
- juni 2014: We zijn allemaal verschillend. U ook? *(Rachida Lamrabet)*
- mei 2014: Gouden tijden voor de rijken? *(Paul Krugman)*
- apr 2014: Kunnen voorbehoedmiddelen de wereld redden? *(Simon Calcoen)*
- mrt 2014: Gaan de groeilanden een diepe duik tegemoet? *(Pierre Salama)*
- feb 2014: Buitenlandse berichtgeving is dood, leve de mondiale journalistiek? *(Gie Goris)*
- feb 2014: Is Afghanistan klaar voor 2014? *(Thomas Ruttig)*
- jan 2014: Ligt Pakistan op het Arabisch schiereiland? *(Bruno De Cordier)*

2013

- dec 2013: Schept microkrediet slechts een illusie van ontwikkeling? *(Milford Bateman en Ha-Joon Chang)*
- sep 2013: Kan Afika zijn ontwikkeling zelf financieren uit hogere belastingsopbrensten? *(Mick Moore)*
- jun 2013: Is uw gsm goud waard?
- apr 2013: Wat weten we (niet) over het geweld in Oost-Congo? *(Koen Vlassenroot, Steven Spittaels, Kris Berwouts en Nadia Nsayi)*
- apr 2013: Bestaan de Zapatisten nog? *(François Hautart)*
- feb 2013: Kan rijst West-Afrika voeden? *(Saartje Boutsen en Jan Aertsen)*
- feb 2013: Hoe komt het dat Afrika de Millenniumdoelstellingen niet haalt? *(Dimitri Van den Meerssche)*

2012

- okt 2012: Genetisch gewijzigd voedsel als oplossing voor het honger-probleem? *(Hielke Van Doorslaer)*
- sep 2012: Kan zwart-Afrika voedselzekerheid bereiken? *(UNDP)*
- sep 2012: What is the Rise of South-South relations about ? *(Sanoussi Bilal)*
- apr 2012: Hoe inclusief is onze ontwikkelingssamenwerking? *(PHOS)*
- mar 2012: Brengen verkiezingen meer democratie in Congo? *(Mieke Berghmans en Nadia Nsayi)*
- mar 2012: Wat na Busan? *(Bert Jacobs)*
- mar 2012: Kan de politiek de ontwikkelingssamenwerking redden? *(Alex Duncan en Gareth Williams)*
- feb 2012: Wordt het precariaat een nieuwe sociale klasse? *(Guy Standing)*
- feb 2012: Waarheen met de revoluties in Egypte en Syrië? *(Brigitte Herremans, Pieter Stockmans en Majd Khalifeh)*

2011

- nov 2011: Kan armoede overwonnen worden? *(Abhijit Vinayak Banerjee en Esther Duflo)*
- nov 2011: Is India goed bezig? *(Jean Drèze en Amartya Sen)*
- nov 2011: Een keerpunt voor sociale bescherming wereldwijd? *(Gijs Justaert en Bart Verstraeten)*
- okt 2011: Heeft ontwikkelingshulp zijn tijd gehad? *(Marcus Leroy)*
- okt 2011: 7 billion: development disaster or opportunity? *(Hania Zlotnik and Fred Pearce)*
- sep 2011: Erkenning van de Palestijnse staat: een game changer? *(Brigitte Herremans)*
- jun 2011: Een uitweg uit de nieuwe voedselcrisis? *(Saartje Boutsen)*
- mei 2011: Is het einde van de bevolkingsgroei werkelijk in zicht? *(Ronald C. Schoenmaeckers)*
- apr 2011: Waarom gelijkheid beter is voor iedereen *(Richard Wilkinson en Kate Pickett)*
- mar 2011: Welke toekomst voor de ontwikkelingssamenwerking? *(Nemat Shafik)*
- feb 2011: Realiteit of mythe? Minerale rijkdom als motor van het geweld in het oosten van Congo *(Rachel Perks en Koen Vlassenroot)*

2010

- dec 2010: Heeft Congo kans van slagen? *(Tom De Herdt, Kristof Titeca en Inge Wagemakers)*
- nov 2010: Heeft de crisis het draagvlak van ontwikkelingssamenwerking ondermijnd? *(Tom De Bruyn & Ignace Pollet)*
- nov 2010: De laatste energiecrisis? Betekent piekolie het einde van de homo Petroliensis? *(Elias Verbanck)*
- sep 2010: Wat doet China in Afrika en Latijns-Amerika? *(John Vandaele & Marc Vandepitte)*
- sep 2010: De millenniumdoelstellingen: wachten op de grote doorbraak? *(Lonne Poissonnier & Rudy De Meyer)*
- jun 2010: Hoe goed zijn Brazilië, China en India in armoedebestrijding? *(Emiel Vervliet)*
- mei 2010: Why is poverty a human right crisis? *(Irene Khan and Steven Vanackere)*
- mei 2010: Wat is nu eigenlijk goed bestuur? *(Emiel Vervliet)*
- apr 2010: Is er Apartheid in het Heilige land? *(Korneel De Rynck)*
- mar 2010: Water zonder grenzen? Het regionaal belang van het Afghaanse water *(Benjamin Sturtewagen)*

MO* paper 92

- feb 2010: Wat met de Cubaanse revolutie na Fidel Castro? *(Marc Vandepitte)*
- feb 2010: Leidt klimaatverandering tot oorlogen? *(Harald Welzer en Jamie Shea)*
- jan 2010: Mogen we nog dieren eten in tijden van klimaat- en voedselcrisis? *(Jonathan Safran Foer en Louise Fresco)*

2009

- nov 2009: Spionage in het hart van Europa? *(Kristof Clerix)*
- nov 2009: Hebben de ngo's hun ziel verkocht aan de minister van Ontwikkelingssamenwerking? *(Jean Reynaert en Patrick Develtere)*
- okt 2009: Chaos in Afghanistan en Pakistan? *(Ahmed Rashid en Jef Lambrecht)*
- sep 2009: De 'Gele Reus' in ademnood? *(Samia Suys)*
- sep 2009: Is ontwikkelingshulp verantwoordelijk voor de armoede in Afrika? *(Dambisa Moyo en Kumi Naidoo)*
- jul 2009: Is dit de nieuwe kolonisering? *(International Food Policy Research Institute, The Economist, vertaling Emiel Vervliet)*
- jun 2009: Kan de G20 de wereld redden? *(Emiel Vervliet)*
- apr 2009: Hoezo, vrije meningsuiting? *(Ruddy Doom en Sofie Van Bauwel)*
- mar 2009: Hebben financiële speculanten 120 miljoen mensen honger laten lijden? *(Peter Wahl, vertaling en samenvatting door Emiel Vervliet)*
- mar 2009: What is the status of human rights in Iran? *(Shirin Ebadi)*
- feb 2009: Hoe zien wij Gaza? *(Ruddy Doom en Simone Korkus)*

2008

- dec 2008: Wat is waardig werk? *(Emiel Vervliet)*
- nov 2008: Betalen de armen de prijs van een slecht beleid? *(Saar Van Hauwermeiren)*
- okt 2008: Hoeveel armen zijn er nu eigenlijk? *(Emiel Vervliet)*
- okt 2008: Blinkt alle goud? *(Catapa)*
- jul 2008: Door welke lens kijken wij naar China? *(Kristof Decoster)*
- jun 2008: Heeft Congo iets aan zijn mijnen? *(Raf Custers)*
- jun 2008: Wie zorgt er voor een échte groene revolutie? *(Jan Aertsen en Dirk Barrez)*
- mei 2008: Kan onverschilligheid dodelijk zijn? *(Forum for African Investigative Reporters, vertaling en samenvatting: Emiel Vervliet)*
- mar 2008: Levert de traditie de oplossing? *(Bert Ingelaere)*
- feb 2008: Kunnen boeren de wereld redden? *(Saartje Boutsen)*
- jan 2008: Neemt de inkomensongelijkheid in de wereld toe of af? *(Emiel Vervliet)*

2007

- dec 2007: Waar de kassa altijd rinkelt? *(Internationaal Vakverbond, vertaling: Emiel Vervliet)*
- dec 2007: Is er leven na Kyoto? *(Simon Calcoen, Peter Tom Jones, Edith Vanden Brande en Alma De Walsche)*
- okt 2007: Zijn de EPA's levensgevaarlijk? *(Marc Maes)*
- sep 2007: Ligt de Afrikaanse hemel in Barcelona? *(Roos Willems, vertaling: Emiel Vervliet)*
- jun 2007: Hoe erg is het klimaat eraan toe? *(IPCC, vertaling: Emiel Vervliet)*
- jun 2007: Redt de minister van Financiën het klimaat? *(Aviel Verbruggen, vertaling: Emiel Vervliet)*
- jun 2007: Viva el populismo? *(Emiel Vervliet en Alma De Walsche)*
- mar 2007: Veertig jaar bezetting - Hoe lang nog? *(Ludo De Brabander & Brigitte Herremans)*

2006

- dec 2006: Hoe geglobaliseerd is de islam? *(Olivier Roy)*
- dec 2006: Zit de Congolese toekomst in de grond? *(Sara Frederix en John Vandaele)*
- nov 2006: Helpt onze hulp tegen honger? *(Saartje Boutsen en Jan Vannoppen)*
- nov 2006: Wil China de wereld overheersen? *(Jonathan Holslag)*

Al deze MO*papers kunnen gratis gedownload worden op www.MO.be/papers